

**ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРУ МЕКТЕБІНДЕ
2-4 СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ШАХМАТҚА ҮЙРЕТУ**

таңдамалық курсының
БАҒДАРЛАМАСЫ

2-4 сынып оқушыларына арналған
барлығы – 34 с., аптасына 1 сағаттан

Хасанова Ф.С., әйелдер арасындағы халықаралық дәрежедегі шахмат гроссмейстері,
Даулетова Г.Б., әйелдер арасындағы халықаралық дәрежедегі спорт шебері

Рецензиялаушылар: Жұмыров А., э.ғ.к, шахматтан с.ш.к. Абдикасова П., м.ғ.к., шахматтан ұлттық шебер

1. Түсіндірме жазба

«Шахматсыз ақыл-ой қабілеті мен жадының толыққанды тәрбиесін елестетуге болмайды. Шахмат ойыны баланың өміріне ақыл-ой мәдениетінің бір элементі ретінде енуі тиіс. Өңгіме зияткерлік тәрбие ерекше орын алатын, жұмыстың арнайы түрлері мен әдістерін талап ететін тап бастауыш мектеп туралы»
В. Сухомлинский, педагог

Бастауыш мектепте түбегейлі өзгерістер болып жатады: бірінші кезекке едәуір дәрежеде кіші оқушылардың тұлғасының қалыптасуына және олардың шығармашылық қабілеттіліктерінің барынша толық ашылуына мүмкіндік туғызатын оқытудың дамытушы атқарымы шығады.

Сауатты қойылған балаларға шахмат негіздерін үйрету үрдісі үйренуді қуанышты етуге, балаларды мәжбүрлемей үйретуге, білімге қызығушылықты тұрақты сақтауға, оқытудың алуан түрлілігін пайдалануға мүмкіндік береді. Сабақтардың өзекті жері оқушылардың бақылау, салыстыру, жіктеу, топтастыру, қорытынды шығару, заңдылықтарды анықтау кезіндегі олардың өз қызметі болып табылады.

Бастауыш мектепте шахмат үйірмелік жұмыс үшін де кең мүмкіндіктерді ашады, оны жаңа сапалық деңгейге көтереді, балаларда көптеген психикалық үдерістерді және қабылдау, назар аудару, елестету, есте сақтау, ойлау, жүріс-тұрысты ерікті басқарудың бастапқы түрлері сияқты қасиеттерді жетілдіруге оң әсерін тигізеді.

Шахмат ойынына ерте жастан үйрету көп балаларға, әсіресе ауылдық өңірлерде тұратын, ауылдық шағын жинақты мектепте оқитындарына, өздерінің құрдастарынан даму тұрғысынан қалып қалмауға көмектесіп, коммуникативтік емес жүздеген мың балаларға шығармашылыққа жол ашады. Қатынасу аясының, өз ойын толыққанды білдіру, өзін-өзі таныту мүмкіндіктерінің кеңеюі бұл балаларға мінездерінің тұйықтығын, жалған кемістіктерін еңсеруге көмектеседі.

Шахмат өз табиғаты бойынша, ең алдымен, ойын болып қалады. Және бала, әсіресе үйретудің басында оны ойын ретінде қабылдайды. Қазір шахмат спорттың кәсіби түріне айналды, оның үстіне барлық балалар жарыстары спорттық бағытта. Сондықтан бала тұлғасының дамуы спорттық түрдегі шахмат ойыны арқылы жүреді. Спорт адамда бірқатар қажетті және қоғам талап ететін қасиеттерді: мақсатқа талпынушылықты, ерікті, төзімділікті, шыдамдылықты, зейін салуға қабілеттілікті, батылдықты, ұқыптылықты, өзгермелі жағдайда жылдам және дұрыс шешім қабылдауды және т.б. қалыптастырады. Өзінде ғылым мен өнердің элементтерін де үйлестіретін шахмат, осы ерекшеліктерді оқушыларда басқа спорт түрлеріне қарағанда тиімдірек қалыптастыра алады. Бұл қасиеттерді қалыптастыру сөзсіз уәждемені қажет етеді, ал шахматта кез келген жеңіліс пен одан алынған сабақтар баланың өзінде мінездің белгілі қасиеттерін қалыптастыру үшін ең күшті уәждемені тудыруға қабілетті.

Шахматтың әлеуметтік маңыздылығы, оның артып келе жатқан танымалдылығы туралы шахматты көпшілікке таратумен және насихаттаумен айналысатын халықаралық ұйымдарды құру, халықаралық шахмат олимпиадалары мен сансыз көп халықаралық жарыстарды өткізу сияқты осындай салмақты дәлелдерге қарап, қорытынды шығаруға болады. Шахмат көп адамның айналысатын байыпты ісі болып келеді және тұлғаның үйлесімді дамуына септігін тигізе отырып, қызметтің кез келген ортасында адамның қалыптасуына көмектеседі.

Шахмат - бұл балаларға көп қуаныш, ғанибет әкелетін ойын ғана емес, олардың ақыл-ойын дамытатын, іс-әрекеттердің ішкі жоспарын - ойша әрекет ету қабілетін қалыптастыратын әсерлі, нәтижелі құрал болып табылады.

Шахмат ойыны көрнекті-бейнелі ойлауды дамытады, логикалық ойлаудың пайда болуына мүмкіндік туғызып, ыждаһаттылыққа, байыптылыққа, мақсатқа талпынушылыққа үйретеді. Осы ойынды үйретіп жүрген бала жинақырақ, өз істерін сынайтын бола бастайды, өз бетінше ойлауды, шешім қабылдауды, соңына дейін күресуді, сәтсіздікке ұшырағанда жабықпауды үйренеді. Шахматтың ғажайып әлеміне тартылған балалардың мектепте үлгерімі жақсырақ болатыны эксперимент арқылы расталды. Шахмат балаларда көптеген психикалық үдерістердің және қабылдау, назар аудару, елестету, есте сақтау, ойлау, жүріс-тұрысты ерікті басқарудың бастапқы түрлері сияқты қасиеттердің жетілуіне де оң әсерін тигізеді.

А.Алехин былай деп жазған болатын: *«Шахмат білім мен логика ғана емес, сонымен қатар, ол терең қиял. Шахмат арқылы мен өзімнің мінезімді тәрбиеледім. Шахмат жай өмір үлгісі ғана емес, ол шығармашылықтың да үлгісі. Шахмат, ең алдымен, объективті болуды үйретеді. Шахматта адам өзінің қателері мен кемшіліктерін түсініп қана үлкен шеберге айнала алады. Тұп-тура өмірдегідей»* (1924 ж.)¹.

Ежелгі данышпандар шахматтың мәнісін: «Ақылмен жеңіске жету» деп қалыптастырған.

Шахмат ойындары аса маңызды қасиеттердің кешенін дамытатындықтан бұрыннан бері ерекше әлеуметтік маңыздылыққа ие – бұл бір кездері адамзат ойлап тапқан бос уақытты өткізудің ең үздік және қызықты түрлерінің бірі.

Сондықтан осы бағдарламаның өзектілігі оның оқушылардың бос уақытты мағыналы өткізулерін ұйымдастыруға, олардың танымдық қызметінің белсенді түрлеріндегі қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталуында және ол көптеген себептерге байланысты: жүйкелік-эмоциялық шаршаңқылықтың артуы, педагогтың қарауынсыз қалған балалардың көбеюі.

Жалпы білім берудің заманауи тұжырымдамасының ортасында баланың тұлғасын дамыту, оның шығармашылық қабілеттіліктерін қалыптастыру, маңызды тұлғалық қасиеттерді тәрбиелеу идеясы жатыр. Осының барлығына және көптеген басқа нәрселерге шахмат ойынына үйрету үдерісі мүмкіндік туғызады.

Шахмат барлық адамдар үшін бар болғандығымен де күшті!

Өмір бізді әр қадамымызда көзқарстарымыздың дұрыстығын қорғауға, батыл қимылдауға, жағдайларға байланысты ұстамдылық пен табандылық танытуға, сақ және жүректі болуға, қиялдай алуға және қиялды тоқтата білуге мәжбүрлейді. Және осының барлығы шахматта қажет. Ол көп қырлы және орасан зор эмоционалды әлеуетке ие, «күресте құшырлануды» сыйлайды, сөйте тұра бір мезгілде етек-жеңді түріп, назар аударуды, уақытты бағалауды, сабырлық сақтауды, жалған мен ақиқатты ажырата білуді, қарсыласқа ғана емес, өзіне де сыни қарауды талап етеді.

Шахмат балалар үшін шығармашылықтың үлкен мектебі болып табылады, бұл оларда шығармашылық ойлауды дамытудың бірегей құралы.

Шахмат – бұл шабыт пен түңілу, жалғыздықтан құтылудың ерекше тәсілі, белсенді уақыт өткізу, қатынасу мен өз ойын білдіру шөлін басу. Хосе Рауль Капабланка айтқандай: «Шахмат – жай ғана ойын емес, ол бір үлкен нәрсе. Бұл белгілі бір көркем қасиеттері мен көптеген ғылыми элементтері бар зияткерлік уақыт өткізу. Ақыл-ойдың жұмысы үшін шахмат спорт үшін физикалық жетілдіру нені білдірсе, соны білдіреді: адам табиғатының бөлек қасиеттерін жаттықтыру мен дамытудың жағымды жолы...»².

Алайда баладан гроссмейстер жасауға ниетті болу бұл бағдарламада басымдықты болып табылады. Егер да бала шахматта үздік спорт нәтижелеріне жетпесе, онда бұл өмірлік сәтсіздік ретінде қаралмайды.

Бағдарламаның мақсаты:

¹ А.Алехин, 4-ші әлем чемпионы шахмат бойынша «жолында жоғары шахматтағы жетістіктер», Минск, 1982 ж.

² Хосе Рауль Капабланка - (1888-1942), кубалық шахматшы, шахмат әдебиетшісі, дипломат. 3-ші әлем чемпионы шахмат бойынша (1921 -1927), әлемдегі ең мықты шахматшылардың бірі 1910-1930 жылдардағы, жеңімпазы көптеген халықаралық турнирлердің. Кітабінің авторы «Менің шахмат мәсабым» (орысша аудармасы 1924), «Соңғы шахмат дәрістері», «Дене шынықтыру және спорт» басылымы, 1976 жылы.

Оқушылардың тұлғалық және зияткерлік дамуы үшін жағдайлар жасау, олардың жалпы мәдениетін қалыптастыру және оларды шахмат ойынына үйрету арқылы мағыналы уақыт өткізуді ұйымдастыру.

Міндеттер:

- оқушылардың жалпы мәдениетін қалыптастыру;
- оқушылардың басты құзыреттерін (коммуникативтік, зияткерлік, әлеуметтік) қалыптастыру және оларды дамыту үшін жағдай жасау;
- ойлау қызметінің (абстрактылы-логикалық ойлаудың, есте сақтаудың, зейін салудың, шығармашылық қиялдың, логикалық операцияларды жасай алуының) бірегей тәсілдерін қалыптастыру.
- адамгершілік, зияткерлік, физикалық, эстетикалық қасиеттерді, бастамашылдықты, өз бетінше әрекет етуді және жауапкершілікті дамыту;
- салауатты өмір сүру қажеттілігін тәрбиелеу.

Бағдарламаның қатысушылары:

Бағдарламаның қатысушылары жалпы білім беретін мектепке баратын 2-4 сынып оқушылары болып табылады. Топтардың толығы СанҚЖН-нің нормативтік көрсеткіштеріне және нормаларына сай келеді. Жұмыс режимі аптасына 1 сағаттан аспайды.

Бағдарламалық-әдістемелік кешенді құрудың қағидаттары

Үйрету жалпы әдістемелік қағидаттардың негізінде жүзеге асырылады:

Дамытушы қызметтің қағидаты: әрбір қатысушының және тұтастай алғанда, барлық ұжымның тұлғасын дамыту мақсатында ойын ойын үшін емес.

Сылбыр сыртынан пайымдап қарау емес, әр баланың ойынға белсенді қосылу қағидаты;

Бағдарламалық материалды қолжетімді, ретті және жүйелі баяндаудың қағидаты.

Осы бағдарламадағы балалармен жұмысты ұйымдастырудың негізі болып табылатын дидактикалық қағидаттардың жүйесі:

психологиялық жайлылық қағидаты – оқу үдерісінің күйзеліс тудыратын барлық факторларды жоюды қамтамасыз ететін білім беру ортасын қалыптастыру;

mini-тах қағидаты – әрбір баланың өзінің жылдамдығымен ілгерілеу мүмкіндігі қамтамасыз етіледі;

әлем туралы біртұтас елестету қағидаты - жаңа білімді енгізген кезде оның заттармен және қоршаған әлемдегі құбылыстармен өзара байланысы ашылады;

вариациялық қағидаты - балаларда өз таңдауларын жүзеге асыруға икемділік қалыптасады және оларға жүйелі түрде таңдау мүмкіндігі ұсынылады;

шығармашылық қағидаты – үйрету үдерісі балалардың шығармашылық қызметте өз тәжірибесін жинақтауға бағытталған.

Жоғарыда баяндалған қағидаттар дамытушы оқытуды ұйымдастыру негіздері туралы заманауи ғылыми көзқарастарды біріктіріп, зияткерлік және тұлғалық даму міндеттерінің шешілуін қамтамасыз етеді. Бұл балаларда шахмат дәрістеріне тұрақты қызығушылықтың пайда болуына, ішкі іс-әрекеттер жоспарын құруға икемділіктердің пайда болуына, сенімді тудырады, кеңістіктік қиялға, мақсатқа талпынушылыққа, мақсатқа жетуде қайсарлық танытуды дамытуға жол ашады, өз бетінше шешім қабылдап, ол үшін жауапкершілік көтеруге үйретеді.

Оқытудың негізгі әдістері:

Балада шахматтық ойлаудың қалыптасуы үлгілік қағидалардағы алгоритмдер мен тәсілдердің өсімпаздық қайталауынан бастап, көп жағдайларда жұрт қабылдаған таптауырындардан бас тартуды білдіретін білімдерді іс жүзінде шығармашылық қолдануға дейін бірқатар кезеңдерден өтеді.

Бастапқы кезеңде ойын, көрнекі және өсіңкі әдістер басым болады. Олар келесі жағдайларда қолданылады:

1. Шахмат фигураларымен танысқан кезде;
2. Шахмат тақтасын зерттеген кезде;
3. Ойын ережелерімен танысқан кезде;
4. Материалдық басымдықты жүзеге асырған кезде.

Шахмат партиясының түрлі кезеңдерінде ойын жүргізудің жалпы қағидаттары үлкен рөл ойнайды, ондағы негізгі әдіс өнімдісі болып табылады. Тақтада өз ойын жүзеге асыру үшін оқушы

шахматтардың тактикалық арсеналын меңгереді, нәтижесінде келесі ойлау алгоритмі қалыптасады: жайғасымды талдау – уәж – идея – есеп – жүріс. Өнімді әдіс мұнан былай да дебюттер мен жайғасымдық ойындардың негіздерін, әсіресе миттельшпиль мен эндшпильдің үлгілік жайғасымдарын зерделеген кезде үлкен рөл атқарады.

Оқытудың негізгі түрлері мен құралдары:

1. Теоретикалық дәрістер;
2. Дидактикалық ойындар мен тапсырмалар, ойын жаттығулары;
3. Тәжірибелік ойын.

Білім беру қызметінің нәтижелері:

Баланың тұлғалық, зияткерлік және әлеуметтік дамуының артуы, коммуникативтік қабілеттіліктерінің, бастамашылдығының, төзімділігінің, өз бетінше әрекет етуінің дамуы. Шахмат ойынында теоретикалық білімдер мен тәжірибелік дағдыларды алу.

Қызметінің жаңа түрлерін игеру (дидактикалық ойындар мен тапсырмалар, ойын жаттығулары, жарыстар).

Үйретудің ақырғы нәтижесі шахмат партиясын басынан бастап, соңына дейін ережелер бойынша ойнай алу саналады. Бұл білімдердің белгілі бір орнылықтылығы мен оларды іс жүзінде қолдана білуді талап етеді.

2. Констатациялаушы (мағыналы) бөлігі

«Шахмат, 2-сынып» курсының тақырыптамасы

I. Шахмат тақтасы - 4 с.

Шахмат патшалығымен алғашқы танысу. Шахмат тақтасы. Ақ және қара жолдар. Көлденең, тігінен, қиғашынан. Шахмат тақтасының орталығы. Шахмат ойынын жазудың (шахматтық нотацияның) шартты белгілері.

Дидактикалық ойындар мен ойын тапсырмалары.

«Көлденең». Ойнайтын екі адам шахмат тақтасының көлденең сызықтарының бірін текшелермен (фишкалармен, пешкалармен және т.б.) кезектесіп толтырады

«Тігінен». Тура солай, бірақ шахмат тақтасы тік сызықтарының бірі толтырылады.

«Қиғашынан». Тура солай, бірақ шахмат тақтасы қиғаш сызықтарының бірі толтырылады.

II. Шахмат фигуралары - 2 с.

Ақ фигуралар. Қара фигуралар. Ладья, піл, ферзь, ат, пешка, король. Фигуралардың салыстырмалы күші. Шахмат фигураларының құндылығы (К, С = 3, Л = 5, Ф = 10). Бастапқы позиция (бастапқы жайғасымы). Әр фигураның бастапқы қалыпта орналасуы; «**Әрбір ферзь өз түсін ұнатады**» ережесі.

Дидактикалық ойындар мен ойын тапсырмалары.

«**Ғажайып дорба**». Қаруытқан дорбада барлық шахмат фигуралары кезектесіп тығылады, әр оқушы қандай фигураның жасырылғанын қолымен анықтауға тырысады.

«**Ойлан, тап!**». Педагог фигуралардың бірін сөзбен сипаттайды, ал балалар оның қай фигура екенін табуы тиіс.

«**Құпия фигура**». Барлық фигуралар үстелдің үстінде қатарынан тұрады, балалар кезек-кезек алдын ала тандалған құпия фигурадан басқа барлық шахмат фигураларын атап шығады; бұл фигураның атауының орнына балалар «Құпия» деп айтулары керек.

«**Тауып көр**». Педагог фигураның ішінен біреуін ойында жасырады, ал балалар оның қай фигура екенін табуға тырысады.

«**Ортақ несі бар?**». Педагог екі шахмат фигурасын алады, ал балалар фигуралардың бір-біріне несімен ұқсас екендерін, айырмашылықтарын (түсін, түрін) айтады.

«**Үлкен және кіші**». Педагог үстелге алты түрлі фигура қояды. Балалар бір-бірден шығып, ең биік фигураны атайды да, оны шетке қояды. Көп кешікпей, барлық фигуралар бойы бойынша қойылады.

«**Қайсысы күшті?**». Педагог балаларға екі фигураны көрсетіп, олардан: «Қай фигура күштірек? Неше ұпайға?», - деп сұрайды

«**Екі әскер де тең келеді**». Педагог үстелге бірден бес данаға дейін фигуралар қойып, балалардан өз тақталарына фигуралардың басқа жиынтығын қойып шығуларын сұрайды, бұл ретте мұғалім мен оқушының әскерлеріндегі ұпайлардың сомасы теңдей болуы тиіс.

«Кішкене дорба». Оқушылар дорбадан бір-бірден шахмат фигураларын шығарады да, бастапқы қалпына біртіндеп қояды.

«Ия немесе жоқ?». Педагог екі шахмат фигурасын алады, ал балалар осы фигуралардың бастапқы қалыпта бір-бірінің жанында тұратынын не тұрмайтынын айтуы керек.

«Ашық ауызданба!». Педагог бастапқы қалып туралы қандай да бір сөз тіркесін айтады, мысалы, «Ладья бұрышта тұр», және оқушылардың біріне доп лақтырады; егер пайымдау дұрыс болса, онда допты ұстап алу керек.

III. Жүрістер мен фигураларды алу – 17 с. (оқу курсының негізгі тақырыбы)

Фигуралардың әрқайсысының жүрісі мен оларды алу ережелері. Жойғанға дейін ойнау. Ақ жолдағы және қара жолдағы пілдер, біртүсті және түрлі түсті пілдер. Сапа. Жеңіл және ауыр фигуралар. Ладья, ат, піл, ферзь және корольдік пешкалар. Өткенде алу. Пешканың айналуы.

Дидактикалық ойындар мен ойын тапсырмалары.

«Жойғанға дейін ойнау» – курстың аса маңызды ойыны. Тап осы жерде шахматтың барлық плюстары оқушыға «жұмыс істей» бастайды – іс-әрекеттердің ішкі жоспары, ойлаудың талдамалық-синтетикалық атқарымы және басқалар қалыптасады. Педагог оқушылармен фигуралардың шектелген санымен ойнайды (көбінесе бір фигурамен бір фигураға қарсы); қарсыластың барлық фигураларын алған ойыншы ұтады.

«Далада жалғыз жауынгер». Ақ фигура әр жүрісімен бір фигураны жойып, шахмат тақтасында орналасқан барлық қара фигураларды алуы тиіс (қара фигуралар сиқырланған, қозғалмайтын болып есептеледі).

«Лабиринт». Ақ фигура «миналанған» жолдарға тұрмай және олардан секіріп өтпей, шахмат тақтасының белгілі бір торына жетуі тиіс.

«Амалын тауып, күзетшіден өтіп кет». Ақ фигура «миналанған» жолға және қара фигуралардың соққы астындағы жолға тұрмай, шахмат тақтасының белгілі торына жетуі тиіс.

«Күзетшілерді алып таста». Ақ фигура барлық қара фигураларды алуы тиіс; шахмат тақтасы бойынша бір де бір рет қара фигураның соққысы астында қалмайтындай қозғалуы тиіс.

«Ең қысқа жол». Ең аз жүрістердің саны үшін ақ фигура шахмат тақтасының белгілі торына жетуі тиіс.

«Дұшпан фигурасын шабуылдау». Ақ фигура бір жүрісте соққының астында қалмайтындай, қара фигураға шабуылдауы тиіс.

«Екі рет соққы беру». Ақ фигурамен соққының астында қалмайтындай, бір мезгілде екі қара фигураға шабуылдау керек.

«Алу». Бірнеше ықтимал алулардан кейін ең жақсысын таңдау керек – қорғалмаған фигураны алу керек.

«Қорғау». Бір ақ фигурамен соққы астында тұрған басқа ақ фигураны қорғау керек.

Ескерту. Осы бөлімдегі барлық дидактикалық ойындар мен тапсырмалардың (бір қарағанда тіпті әдеттен тыс болып көрінген «Лабиринт» сияқты және «сиқырланған» фигуралар мен «миналанған» жолдары бар т.б.), шахмат тақтасының алдында отырғанда шахматшылар тап болатын қандай да бір жағдаяттардың үлгісін балалар үшін қолжетімді түрінде жасайды. Сонымен бірге барлық ойындар мен тапсырмалар қызықты және дамытушы болып табылады, логикалық және бейнелік ойлаудың дамуына септігін тиімді тигізеді.

IV. Шахмат партиясының мақсаты – 7 с.

Шах. Шах туралы түсінік. Шахтан қорғану. Мат – шахмат партиясының мақсаты. Сызықты мат. Бір жүрістегі мат жаттығулары. Пат. Тең түсу. Пат және тең түсудің басқа жағдайлары. Бір жүрістегі мат. Ұзын және қысқа рокировка және оның ережелері.

Дидактикалық ойындар мен ойын тапсырмалары.

«Шах немесе шах емес». Король шахтың астында тұр ма, жоқ па, оқушылар анықтаулары тиіс бірқатар жайғасымдар келтіріледі.

«Шахты жарияла». Дұшпанның короліне шахты жариялау қажет.

«Бес шах». Әр бес ақ фигура шахты қара корольге жариялау керек.

«Шахтан қорғану». Ақ король шахтан қорғануы тиіс.

«Мат немесе мат емес». Қара корольге мат қойылды ма, жоқ па, оқушылар анықтаулары тиіс бірқатар жайғасымдар келтіріледі.

«Бір жүрістегі мат». Дұшпанның короліне бір жүрісте матты жариялау қажет.

«Рокировка». Рокировка жасауға болады ма, жоқ па, оқушылар анықтаулары тиіс біқатар жайғасымдар келтіріледі.

V. Бастапқы қалыптағы барлық фигуралармен ойнау – 2 с.

Шахмат партиясы. Шахмат партиясының басталуы. Шахмат партиясын қалай бастау керектігі туралы түсініктер. Қысқа шахмат партиялары. Балалар маты. Балалар матынан қорғану.

Дидактикалық ойындар мен ойын тапсырмалары.

«Екі жүріс». Оқушы қауіптерді жасауды және жүзеге асыруды үйрену үшін, ол педагогпен келесідей ойнайды: педагогтың әрбір жүрісіне оқушы өзінің қатарынан екі жүрісімен жауап береді.

Оқытудың бірінші жылының аяғына қарай балалар білулері тиіс:

шахмат терминдерін: ақ және қара жолдар, көлденең, тігінен, қиғашынан, ортасы, партиясы; бастапқы қалпы (бастапқы жайғасымы), ақ, қара, жүріс, алу, соғыс астында тұру, өтетін жерден алу, рокировка (ұзын және қысқа); шах, мат, пат, тең түсу;

шахмат тастарының атаулары: ладья, піл, ферзь, ат, пешка, король, әр тастың жүрісі мен оларды алудың ережелері.

Оқытудың бірінші жылының аяғына қарай балалар білулері тиіс:

шахмат тақтасында бағдарлануға;

әрбір жеке фигурамен және басқа фигуралардың жиынтығымен шахмат кодексінің ережелерін бұзбай, ойнай алуға;

тақтаны әріптестер арасында дұрыс орналастыра алуға және бастапқы жайғасымды дұрыс қоюға;

қайсысы көлденең, тік және қиғаш тұрғанын ажырата алуға;

рокировка жасауға;

шахты, матты жариялауға;

бір жүрістегі матқа қойылатын қарапайым міндеттерді шеше алуға.

«Шахмат, 3-сынып» курсының тақырыптамасы

I. Өткенді қайталау – 2 с.

Шахмат тақтасы. Көлденең сызық. Тік сызық. Қиғаш сызық. Фигуралардың атаулары. Фигуралардың бастапқы орналасуы. Әр фигураның жүру және алу ережелері. Шабуыл жасау. Қорғаныс. Шах. Ойынның мақсаты – мат. Рокировка. Пешканың басқа фигураларға айналу ережесі. Өту барысында фигураны алу. Партияны бастау ережелері. «Бала мат». Бала маттан қорғану. Нотация (шахмат ойынын жазу үшін қолданылатын шартты белгілер).

Дидактикалық ойындар және ойындық тапсырмалар.

«Көлденең сызық». Екі ойыншы кезекпен шахмат тақтасының көлденең сызықтарының бірін кубиктармен (фишкалармен, пешкалармен және т.б.) толтырады.

«Тік сызық». Дәл осылай шахмат тақтасының тік сызықтарының бірі толтырылады.

«Қиғаш сызық». Дәл осылай шахмат тақтасының қиғаш сызықтарының бірі толтырылады.

«Жалғыз жауынгер». Ақ фигура тақтада орналасқан қара фигуралардың бәрін әр жүріс сайын бір фигурадан алып тастау керек (қара фигуралар сиқырланған болып саналып, қозғалмай тұрады).

«Лабиринт». Шахмат тақтасындағы «миналанған» аймақтарды айналып өтіп, ақ фигура белгілі бір шаршыға жету керек.

«Қарсылас фигураға шабуыл жасау». Ақ фигура бір жүріс жасау арқылы қара фигураны шабуылдап, өзі шабуыл астында қалмауы тиіс

«Фигураны алу». Бірнеше фигура алу нұсқаларынан ең үздігін таңдап, қорғалмаған фигураны алу.

«Қорғаныс». Бір ақ фигураның көмегімен шабуыл қауіпі бар өзге ақ фигураны қорғау.

«Шах жарияла». Қарсыластың короліне шах жариялау керек.

«Шахтан қорғану». Ақ король шах жариялаудан қорғануы тиіс.

«Мат па, мат емес пе?». Бірнеше позиция көрсетіледі, оқушылар кара корольге мат жарияланғанын немесе жарияланбағанын анықтайды.

«Бір жүріспен мат жариялау». Қарсыластың короліне бір жүріс арқылы мат жариялау қажет.

«Рокировка». Бірнеше позиция көрсетіледі, оқушылар рокировка мүмкін не мүмкін емес екенін анықтайды.

II. Жалғыз корольге мат қою - 5 с.

Екі ладьямен жалғыз корольге мат қою. Ферзь және ладьямен корольге мат қою. Ферзьбен мат қою. Ладьямен жалғыз корольге сызықты мат қою. Ладьямен шаршы мат қою. Екі пілмен мат қою. Піл және атпен мат қою (қорытынды позициялар). Екі ат үшін шама келмейтін міндет.

Дидактикалық ойындар және ойындық тапсырмалар.

«Шах немесе мат». Оқушы ойыншыға мат немесе шах қойылғанын анықтау керек.

«Мат немесе пат». Мат немесе пат қойылғанын анықтау қажет.

«1 жүріспен мат қою». Оқушы корольдердің біріне бір жүріспен мат қою керек.

«2 жүріспен мат қою». Қарсыластың короліне екі жүріспен мат қою керек.

«Шеткі сызықта». Оқушы қарсыластың королі шеткі көлденең немесе тік сызыққа шегінуге мәжбүр ететін жүріс жасау керек.

«Бұрышқа». Қарсыластың королі бұрышқа шегінуге мәжбүр ететін жүріс жасау керек.

«Шектеулі король». Қарсыластың короліне артқа шегінуге мейлінше аз мүмкіндік қалатындай жүріс жасау керек.

III. Фигуралардың өзара әрекеттесуі - 4 с.

Фигуралардың өзара әрекеттесуіне негізделген мат: «Ауыр салмақты» фигуралардың өзара әрекеттесуі (ферзь бен ладья, ладья мен ладья батареялары). Ладья мен «жеңіл салмақты» фигураның өзара әрекеттесуі (ладья және піл, ферзь және ат батареялары). Ферзь және пешка, ферзь және аттың өзара әрекеттесуі. Ладья мен жеңіл фигураның өзара әрекеттесуі (ферзь бен ат, ладья мен ат батареялары). Жеңіл фигуралардың өзара әрекеттесуі (піл және ат, ат пен ат, піл және піл батареялары).

Дидактикалық ойындар мен ойындық тапсырмалары.

«Мат па, мат емес пе». Оқушы қарсыластың короліне мат қойылғанын не қойылмағанын анықтау керек.

«Шах па, мат па». Оқушы осы жүріс қарапайым шах екенін немесе корольге мат қойылғанын анықтау керек.

«Бір жүріспен мат қою». Бір жүріс арқылы қарсыластың короліне мат қою керек.

«Маттан қорғану». Бір жүріс арқылы мат қауіпінен қорғану әдісін табу керек.

«Мат қауіпін жаса». Оқушы қарсыластың короліне бір жүріс арқылы мат қауіпін жасауға әкелетін қадам табу керек.

«2 жүріс арқылы мат жариялау». Оқушы алғашқы жүрісі арқылы корольге шах жариялау немесе мат қауіпін жасап, екінші жүріспен мат қоюы тиіс.

IV. Материалды ұтып алу – 9 с. (оқу курсының негізгі тақырыбы)

Пешка, піл, ладья, король, ферзь және атпен қос соққы. Қос соққыдан қорғану жолдары. Сызықты фигуралармен өтпелі соққы беру. Корольмен байлам жасау. Корольсіз байлам жасау. Байламнан қорғану жолдары: шегіну, ығыстыру, бөгеп қою. Ашық шах. Ашық шабуыл. Қос шах. Қос шахтан қорғану.

Дидактикалық ойындар және ойындық тапсырмалар

«Қос соққы соғып, материалды ұтып ал». Оқушы бір фигурамен бірден екі қарсыластың фигурасына шабуыл жасайтын жүрісті табуы тиіс.

«Қос соққы және шах». Қарсыластың короліне және өзге фигураға қос соққы жасау әдісін табу қажет.

«Өтпелі соққы соғып, материалды ұтып ал». Оқушы қарсыластың фигурасын алуға әкелетін өтпелі соққы жасауы тиіс.

«Қарсыластың фигурасын байлап қой». Қарсыластың фигурасына байлам жасап қою қажет.

«Қарсыластың қай фигурасы байламда екенін тап». Оқушы байламға түскен қарсыластың фигурасын табуы тиіс.

«Байланған фигураға соққылар санын арттыр». Байланған фигураны ұту үшін оған қайта шабуыл жасау қажет.

«Жалған қорғалған фигураны тап». Байланған фигурамен жалған қорғалған фигураны табу қажет.

«Байлам арқасында материалдық басымдыққа қол жеткіз». Оқушы қарсыластың фигураларының бірі байланып тұрғанын пайдаланып, фигураны ұтып алу жолын табуы тиіс.

«Байламнан арыл». Байламнан арылуға жол беретін жүрісті табу қажет.

«Ашық шах арқасында материалдық басымдыққа қол жеткіз». Ашық шахтың көмегімен қарсыластың фигурасын ұтып алу қажет.

«Қос шах жарияла». Оқушы бірден екі фигураға шах жариялау мүмкіндігі бар жүрісті табуы тиіс.

«Ханға қос шах арқасында арқылы мат жарияла». Бір жүріспен қос шах арқылы мат жариялау жолын табу қажет.

«Тактикалық тәсілдерінің бірін пайдаланып, материалдық басымдыққа қол жеткіз». Оқушы қандай тактикалық тәсілдің көмегімен материалдық басымдыққа қол жеткізе алатынын өз бетінше анықтауы тиіс.

V. Қарапайым пешка эндшпильдері – 3 с.

Король және пешка корольге қарсы. «Шаршы» ережесі. Пешкамен аяқтау оппозициясы. Оппозиция түрлері. Негізгі аймақты басып алу және шахтың зиянды ережесі.

Дидактикалық ойындар және ойындық тапсырмалар.

«Пешка шаршысын құрастыр». Оқушы өтпелі пешканың шаршысын аймақтарды санау немесе қиғаш сызық жолымен құрастыруы тиіс.

«Король пешка шаршысында ма екен?». Король өтпелі пешканың шаршысында болғанын не болмағанын анықтау қажет.

«Пешка ферзь бола ала ма?». Оқушы пешканың ферзьге айналатынын не қарсыластың королі оны тоқтататынын анықтауы тиіс.

«Пешканы тоқтат». Корольді өтпелі пешка шаршысына кіргізу қажет.

«Оппозиция ма?». Корольдардың орналасуы арқылы оппозиция болуын не болмауын анықтау қажет.

«Оппозиция түрін ата». Оқушы оппозицияның түрін анықтауы тиіс.

«Оппозицияны басып ал». Жүріс жасап, оппозицияны басып алу қажет.

«Пешканың қосымша қадамы арқылы оппозицияны басып ал». Қарсыласқа жүріс кезегін бермес бұрын, пешканың қосымша жүрісін пайдалану.

«Пешканың негізгі аймақтарын анықта». Өткелдегі пешканың негізгі аймақтарын анықтау қажет.

«Оппозицияны басып алып, пешканың негізгі аймағына өтіп ал». Оқушы алғашқы жүрісі арқылы оппозицияны басып алып, әрі қарай пешканың негізгі аймағына өтіп алу қажет.

«Оппозицияны басып алып, шахсыз пешканы ілгерілет». Оппозицияны басып алып, әрі қарай өткелдегі пешканы шахсыз соңғыдан алдындағы қатарға ілгерілетіп өткізу қажет.

VI. Дебют ойнаудың негізгі ережелері – 3 с.

Шахмат партиясының басталуы. Шахмат партиясын бастау туралы түсінік. Жылдам ілгерілеу қағидасы. Орталық үшін күресу қағидасы. Корольдің қауіпсіздігі қағидасы. Қысқа шахмат партиясы.

Дидактикалық ойындар мен ойындық тапсырмалары.

«Фигураны ойынға шығар». Оқушы өз фигурасын ұтымды позицияда ойынға шығаратын жүріс жасауы тиіс.

«Орталықты басып ал». Пешканың жүрісі арқылы орталық аймақтарының бірін басып алу қажет.

«Рокировка жасауға бола ма?». Оқушы осы сәтте рокировка жасауға болатынын не болмайтынын анықтауы тиіс.

«Қай жаққа рокировка жасауға болады?». Корольдің қауіпсіздігі жағынан рокировка қай жаққа жасау тиімді екенін анықтау қажет.

«Рокировка жасамаған корольге 1 жүріспен мат қой». Орталықта бөгеліп қалған корольге 1 жүріспен мат қою қажет.

«Рокировка жасамаған корольге 2 жүріспен мат қой». Орталықта бөгеліп қалған корольге 2 жүріспен мат қою қажет.

«Ақтар рокировка жасаса, бір жүріс ішінде (жүріспен) мат алады ма?». Оқушы рокировка жасау қауіпті не қауіпсіз екенін анықтауы тиіс.

Екінші оқу жылының аяғында балалар мыналарды білуі тиіс:

шахмат ұғымдары: сызықты мат, қос соққы, өтпелі соққы, байлам, ашық шабуыл, ашық шах, қос шах, оппозиция, шаршы ережесі, негізгі аймақ;

жалғыз корольге мат қою әдістері, фигуралардың өзара әрекеттесуіне негізделген мат шабуылдарының схемалары, қарапайым тактикалық тәсілдер, қарапайым пешка эндшпильнің негізгі ойнатылу қағидалары, дебют ойнаудың негізгі қағидалары;

шахмат ойнау ережелері, ойын барысында өзін ұстау ережелері;

Екінші оқу жылының аяғында балалар келесі дағдыларды игеруі тиіс:

Жалғыз корольге екі ладья, ферзь және ладья, ферзь және корольдің көмегімен, ладья және корольдің көмегімен мат қою;

Жалғыз фигурамен мат қою, корольге мат шабуылын жасау үшін фигуралардың өзара әрекеттесуін пайдалану;

Қарапайым тактикалық тәсілдерінің көмегімен материалдық басымдыққа қол жеткізу;

Король және пешка корольге қарсы қарапайым аяқтауында пешканы ферзьге айналдыру;

1, 2 жүріс ішінде мат қою, материалды ұтып алу қарапайым мысалдардың шешімін табу.

«Шахмат, 4-сынып» курсының тақырыптамасы

I. Өткенді қайталау – 2 с.

Жалғыз корольге түрлі фигуралармен мат қою. Фигуралардың өзара әрекеттесуінің арқасында мат қою. Материалды ұту үшін тактикалық тәсілдерді пайдалану: қос соққы, байлам, өтпелі соққы, ашық шабуыл, ашық шах. Қарапайым пешкамен аяқтау: король және пешка корольге қарсы. Шахмат партиясын бастап ойнаудың үш қағидасы: фигураларды жылдам ілгерілету, орталық үшін күресу, корольдің қауіпсіздігі.

Дидактикалық ойындар және ойындық тапсырмалар.

«2 жүріспен мат жариялау». Қарсыластың короліне екі жүріс арқылы мат жариялау қажет.

«Шеткі сызықта». Оқушы қарсыластың королін шеткі көлденең немесе тік сызыққа шегінуге мәжбүр ететін жүріс жасау керек.

«Бұрышқа». Қарсыластың королін бұрышқа шегінуге мәжбүр ететін жүріс жасау керек.

«Шектелген король». Қарсыластың короліне артқа шегінуге мейлінше аз мүмкіндік қалатындай жүріс жасау керек.

«Қос соққы соғып, материалды ұтып ал». Оқушы бір фигурамен бірден екі қарсыластың фигурасына шабуыл жасайтын қадамды табуы тиіс.

«Өтпелі соққы соғып, материалды ұтып ал». Оқушы қарсыластың фигурасын алуға әкелетін өтпелі соққы жасауы тиіс.

«Байлам арқасында материалдық басымдыққа қол жеткіз». Оқушы қарсыластың фигураларының бірі байланып тұрғанын пайдаланып, фигураны ұтып алу жолын табуы тиіс.

«Ашық шах арқасында материалдық басымдыққа қол жеткіз». Ашық шахтың көмегімен қарсыластың фигурасын ұтып алу қажет.

«Корольге қос шах арқасында мат жарияла». Бір қадаммен қос шах арқылы мат жариялау жолын табу қажет.

«Тактикалық тәсілдерінің бірін пайдаланып, материалдық басымдыққа қол жеткіз». Оқушы қандай тактикалық тәсілдің көмегімен материалдық басымдыққа қол жеткізе алатынын өз бетінше анықтауы тиіс.

«Пешка ферзь бола ала ма?». Оқушы пешканың ферзьге айналатынын не қарсыластың королі оны тоқтататынын анықтауы тиіс.

«Пешканы ферзь етіп өткізіп ал». Оқушы алған білім мен дағдыларды пайдалана отырып, пешканы ферзь етіп өткізуі тиіс.

«Фигураны шайқасқа ойынға шығар». Оқушы өз фигурасын ұтымды позицияға ойынға шайқасқа шығаратын қадам жасауы тиіс.

«Орталықты басып ал». Пешканың қадамы арқылы орталық шаршалардың бірін басып алу қажет.

«Рокировка жасауға бола ма?». Оқушы осы сәтте рокировка жасауға болатынын не болмайтынын анықтауы тиіс.

«Рокировка жасамаған корольге 2 қадаммен мат қой». Орталыққа бөгеліп қалған корольге 1 қадаммен мат қою қажет.

II. Шахмат партиясының кезеңдері және оларды ойнау қағидалары - 3 с.

Шахмат партиясының үш кезеңі және олардың стратегиялық мақсаттары. Дебют ойнаудың негізгі қағидалары. Миттельшпиль ойнаудың негізгі қағидалары. Эндшпиль ойнаудың негізгі қағидалары.

Дидактикалық ойындар және ойындық тапсырмалар.

«Шахмат партиясының кезеңін анықта». Оқушы әр нақты позиция бойынша шахмат партиясының кезеңін анықтауы тиіс.

«Фигураларының жағдайын жақсарт». Қай фигура нақты позицияда пассивті жағдайда болғанын анықтап, оны ұтымды орынға өткізу жолын табу қажет.

«Шабуыл нысанын анықта». Қарсылас фигураларының орналасуындағы әлсіз тұстарын және оларға шабуыл жасау мүмкіндігін анықтау қажет.

«Корольмен белсенді ойнау». Оқушы эндшпильде корольді белсенді позицияға өткізу жолын табуы тиіс.

«Өткелдегі пешканы анықта». Қай пешка өткелде екенін анықтау қажет.

«Қарсыластың өткелдегі пешкасын тоқтат». Қарсыластың өткелдегі пешкасын тоқтату жолын табу қажет.

III. Дебют негіздері – 4 с.

Дебют ойнаудың 10 ережесі. Дебют қағидаларын бұзу: ферзьбен ладьяларды ерте шығару, пешкалармен мақсатсыз қадам жасау; бір фигураның бірнеше қадам жасауы; корольді қауіпті жағдайда қалдыру.

Дидактикалық ойындар және ойындық тапсырмалар.

«Дебют ойнауда 1 қадаммен мат жариялау». Дебюттік қатені пайдаланып, 1 қадаммен мат жариялау қажет.

«Дебют ойнауда 2 қадаммен мат жариялау». Дебюттік қатені пайдаланып, 2 қадаммен мат жариялау қажет.

«Ферзьді ұстап қал». Ферзьдің сәтсіз орналасуын пайдаланып, оны ұтып алу қажет.

«Ладьяны ұстап қал». Ладьяның сәтсіз орналасуын пайдаланып, оны ұтып алу қажет.

«Фигураны ойынға шығар». Оқушы қай фигура әлі ойынға кіріспегенін анықтап, ілгеріленбеген фигураны ойынға шығаруы тиіс.

«Қорғалмаған корольге мат жарияла». Қарсылас королінің қорғалмаған немесе шектелген орналасуын пайдаланып, оған мат қою қажет.

«Қандай дебюттік қате жіберілді?» Оқушы әр нақты позиция бойынша қанжай дебюттік қате жіберілгенін анықтайды.

IV. Шахмат партиясының басымдылық түрлері – 2 с.

Материалдық басымдылық. Материалдық басымдылықты жүзеге асыру тәсілдері: позицияны айырбастау арқылы жеңілдету және ұтымды эндшпильге өту; корольге немесе әлсіз объектілерге

басым күштермен шабуыл жасауды ұйымдастыру. Позциялық басымдылық. Позциялық басымдылықтың түрлері: кеңістіктегі басымдылық, фигураларды ілгерілетудегі басымдылық. Позциялық басымдылықты жүзеге асырудың қарапайым тәсілдері.

Дидактикалық ойындар және ойындық тапсырмалар.

«**Материалдық басымдылық кімге тиесілі?**» Оқушы қай тарапта материалдық басымдылық бар екенін анықтайды.

«**Материалдық басымдылықты жүзеге асыр**». Оқушы материалдық басымдылықты жүзеге асыру жолын табуы тиіс.

«**Ұтымды эндшпильге өтудің жолын тап**». Позцияны тиімді түрде жеңілдетіп, ұтымды эндшпильге өту жолын табу қажет.

«**Басым күштермен қарсыластың әлсіз нысандарына шабуылды ұйымдастыр**». Шабуылдардың санын арттырып, қарсыластың әлсіз нысанына шабуыл жасау қажет.

«**Қарсыластың короліне басым күштермен шабуыл жаса**». Оқушы қарсыластың короліне өзінің басым күштері арқылы шабуыл жасау жолын ұсынуы тиіс.

«**Қарсылас фигуралардың шектелген жағдайын пайдаланып, партияны аяқта**». Өз фигураларымен шектелген қарсыластың короліне мат қою қажет.

«**Қарсылас фигуралардың ойынға шығарылмағандығын пайдаланып, партияны аяқта**». Өз фигураларының қолдауынсыз қалған қарсыластың короліне мат қою қажет.

V. Шахмат комбинациялары – 8 с. (курстың негізгі тақырыбы)

Шахмат комбинациясының құрамдас бөліктері: күш қадамдары, үдемелі нұсқалар, құрбан, комбинацияның тақырыбы мен себебі. Қызықтыру комбинациялары. Блокадалау комбинациялары. Бұру комбинациялары. Шаршы немесе сызықты босату комбинациялары. Қорғаушыны жою комбинациялары. Корольдің қорғауын ыдырату комбинациялары. Корольді орталыққа тарту комбинациялары.

Дидактикалық ойындар және ойындық тапсырмалар.

«**Комбинацияның тақырыбы мен себебін анықта**». Оқушы комбинацияның тақырыбы мен себебін анықтауы тиіс.

«**Қызықтыру арқылы екі қадаммен мат қою**». Құрбан ету арқылы қарсыластың королін тиімсіз жағдайға шығарып, оған мат қою қажет.

«**Блокадалау арқылы екі қадаммен мат қою**». Блокада жасау арқылы қарсыластың королін тиімсіз жағдайға шығарып, оған мат қою қажет.

«**Назарын бұру арқылы екі қадаммен мат қою**». Құрбан ету арқылы фигураны маңызды шаршыны қорғаудан назарын бұрып, қарсыластың короліне мат қою қажет.

«**Аймақты немесе сызықты босату арқылы екі қадаммен мат қою**». Құрбан ету арқылы қарсыластың короліне мат қою үшін қажетті маңызды аймақ немесе сызықты босату қажет.

«**Қорғаушыны жою арқылы екі қадаммен мат қою**». Қорғаушы фигураны жойып, қарсылас короліне мат қою қажет.

«**Корольдің қорғауын ыдырату арқылы екі қадаммен мат қою**». Оқушы құрбан ету арқылы корольдің қорғауын ыдыратып, оған мат жариялауы тиіс.

«**Корольді орталыққа шығару арқылы екі қадаммен мат қою**». Оқушы құрбан ету арқылы қарсылас королін орталыққа шығарып алып, оған мат жариялауы тиіс.

VI. Корольге шабуыл жасау. – 4 с.

Корольге шабуыл жасаудың негізгі әдістері. Корольді қорғау. Корольді қорғайтын фигуралар. Рокировка жасамаған корольге шабуыл жасау: корольді шығару. Біржақты рокировка жағдайында корольге шабуыл жасау: фигуралық шабуыл. Жан-жақты рокировка жағдайында корольге шабуыл жасау: пешкамен атой салу немесе фигуралық шабуыл.

Дидактикалық ойындар және ойындық тапсырмалар.

«**Қай тарап қарсылас корольге шабуыл жасауға дайын?**» Оқушылар қай тараптың корольге шабуыл жасау үшін барлық жағдай дайын екенін анықтауы тиіс.

«**Рокировка жасамаған корольге шабуыл жасау**». Оқушылар орталықта бөгеліп қалған корольге шабуыл жасау жолын табуы тиіс.

«**Біржақты рокировка жағдайында корольге шабуыл жаса**

«Біржақты рокировка жағдайында корольге шабуыл жаса». Біржақты рокировка жағдайында корольге шабуыл ұйымдастыру қажет.

«Жан-жақты рокировка жағдайында корольге шабуыл жаса». Жан-жақты рокировка жағдайында корольге шабуыл ұйымдастыру қажет.

Үшінші оқу жылының аяғында балалар мыналарды білуі тиіс:

- шахмат ұғымдары: дебют, миттельшпиль, эндшпиль, материалдық басымдық, позициялық басымдық, шахмат комбинациялары, құрбан ету, үдемелі нұсқа, назарды бұру, алдап тарту, блокадалау, қорғаушыны жою, корольдің қорғауын ыдырату, стратегия, ашық сызық, күшті аймақ, әлсіз аймақ, қатарланған пешка, оқшауланған пешка, шапшаңдылығын шектеу;
 - дебют, миттельшпиль, эндшпильді ойнаудың негізгі қағидалары, материалдық және позициялық басымдықты жүзеге асыру жолдары, шахмат комбинация деген не және оның құрамдас бөліктері қандай, шахмат комбинацияларының негізгі тақырыптары мен себептері, шахмат стратегиясының негізгі ұғымдары;
- шахмат ойнаудың негізгі ережелері, ойнау барысында өзін ұстау ережелері.

Үшінші оқу жылының аяғында балалар келесі дағдыларды игеруі тиіс:

- шахмат партиясының кезеңдерін дұрыс анықтап, негізгі дебют ережелеріне сәйкес дебют ойнау;
- материалдық басымдықты жүзеге асыру;
- назарды бұру, қызықтыру, блокадалау, қорғаушыны жою, шаршыны (сызықты) босату, корольдің қорғауын ыдырату тақырыптарына қарапайым шахмат комбинацияларын шешу;
- шахмат партиясын басынан соңына дейін дөрекі қате жасамай және негізгі шахмат қағидаларын бұзбай ойнап шығу.

3. Нормативтік бөлігі

«Шахмат, 2-сынып» бағдарламасының оқыту-тақырыптық жоспары

№ р/с	Бөлімдер мен тақырыптардың атаулары	Сағаттар саны		
		Теориясы	Тәжірибесі	Сағаттардың барлығы
I	Шахмат тақтасы	4 с.	Әр дәрісте 15 минут	4с.
II	Шахмат фигуралары. Фигуралардың бастапқы позициясы	2 с.		2с.
III	Жүрістер мен фигураларды алу	17 с.		17 с.
IV	Шахмат партиясының мақсаты	7 с.		7 с.
V	Бастапқы позициядағы барлық фигуралармен ойнау	2 с.		2 с.
VI	Талдап қорыту. Қорытынды дәрістер	2 с.		2 с.
	БАРЛЫҒЫ	34 с.		34 с.

«Шахмат, 2-сынып» бағдарламасының дәрістер жоспары

№	Тақырыптың атауы	Сағаттар саны			Жүргізу түрі	Білім беретін өнім
		Барлығы	Дәрістер	Тәжірибе		
1	Шахматпен танысу	1	30 мин.	15 мин.	Әңгіме-сұхбат	Сұрақтарға жауаптар
2	Шахмат фигураларымен танысу	1	30 мин.	15 мин.	Әңгіме-сұхбат	Фигуралардың сыртқы белгілері бойынша дамытушы сипаттағы сұрақтар
3	Шахмат тақтасы мен фигуралар	1	30 мин.	15 мин.	Теоретикалық және практикалық	Дамытушы сипаттағы сұрақтар.

					дәріс	Дидактикалық тапсырмалар (тастардың қойылуындағы қателерді тап)
4	Көлденең және тігінен қойылу. Ладья	1	30 мин.	15 мин.	Теоретикалық және практикалық дәріс	Дидактикалық ойындар
5	Ладья. Алу	1	30 мин.	15 мин.	Теоретикалық және дәріс	Дидактикалық ойындар
6	Қиғашынан. Піл	1	30 мин.	15 мин.	Теоретикалық және практикалық дәріс	Пілді алатын дидактикалық ойындар
7	Піл. Алу	1	30 мин.	15 мин.	Теоретикалық және практикалық дәріс	Пілді алатын дидактикалық ойындар
8	Ферзь. Ферзьдің жүрісі	1	30 мин.	15 мин.	Теоретикалық және практикалық дәріс	Ферзь жүретін дидактикалық ойындар
9	Ферзь. Алу	1	30 мин.	15 мин.	Теоретикалық және практикалық дәріс	Ферзьді алатын дидактикалық ойындар
10	Пешка	1	30 мин.	15 мин.	Теоретикалық және практикалық дәріс	Пешканың жүрісімен байланысты тапсырмаларды шешу
11	Ат. Аттың жүрісі	1	30 мин.	15 мин.	Теоретикалық және практикалық дәріс	Ат жүретін бір қадамдық, дидактикалық ойындар
12	Ат. Алу	1	30 мин.	15 мин.	Теоретикалық және практикалық дәріс	Атпен дидактикалық ойындар
13	Король	1	30 мин.	15 мин.	Теоретикалық және практикалық дәріс	Корольдің жүрісімен байланысты дидактикалық ойындар
14	Тақта жолдары мен фигуралардың белгіленуі	1	30 мин.	15 мин.	Теоретикалық және практикалық дәріс	«Мекенжайды ата», «Мергендер» дидактикалық тапсырмалары
15	Қорытынды дәріс	1	15 мин.	30 мин.	Бақылау дәрісі	Конкурс. Викторина
16	Шабуылдау	1	30 мин.	15 мин.	Теоретикалық және практикалық дәріс	Шабуылдаумен дидактикалық ойындар
17	Тастардың	1	30 мин.	15 мин.	Теоретикалық	Дидактикалық

	құндылығы				және практикалық дәріс	ойындар. Салыстырмалы ұқсастық
18	Негізгі шахмат ережелері. Шабуылдау және фигураны қорғау	1	30 мин.	15 мин.	Теоретикалық және практикалық дәріс	Дамытушы жаттығулар
19	Фигураларды шабуылдау және оларды қорғау. Қорғанудың сан алуан түрлері	1	30 мин.	15 мин.	Теоретикалық және практикалық дәріс	Дидактикалық ойындар
20	Қорғалған және қорғалмаған фигуралар	1	30 мин.	15 мин.	Теоретикалық және практикалық дәріс	Дидактикалық ойындар (қорғалмаған фигураны алу)
21	Екі рет соққы беру	1	30 мин.	15 мин.	Теоретикалық және практикалық дәріс	Екі рет соққы беретін дидактикалық ойындар
22	Корольдің ерекше рөлі. Шах	1	30 мин.	15 мин.	Теоретикалық және практикалық дәріс	Шах немесе шах емес дидактикалық ойыны. Шахты жариялаған фигураны іздестіретін дидактикалық ойын
23	Шахтан қорғану	1	30 мин.	15 мин.	Теоретикалық және практикалық дәріс	Шахтан қорғанудың үш тәсілін көрсететін дидактикалық ойын
24	Мат	1	30 мин.	15 мин.	Теоретикалық және практикалық дәріс	Дидактикалық тапсырмалар – мат немесе шах. Дидактикалық тапсырма – матты жариялаған қай фигура
25	Бір жүрістегі мат	1	30 мин.	15 мин.	Теоретикалық және практикалық дәріс	Дидактикалық тапсырмалар – көрсетілген фигурамен корольге матты жарияла (ладья, піл, ферзь, пешка, ат)
26	Фигуралардың өзара әрекеттесуі	1	30 мин.	15 мин.	Теоретикалық және практикалық дәріс	Бояумен байланысты дидактикалық тапсырмалар
27	Сызықты мат	1	30 мин.	15 мин.	Теоретикалық және практикалық	Тапсырмаларды шешу

					дәріс	
28	Тең түсу. Тең түсудің түрлері	1	30 мин.	15 мин.	Теоретикалық және практикалық дәріс	Дидактикалық тапсырмалар (пат немесе пат емес)
29	Корольдің ерекше жүрісі. Рокировка	1	30 мин.	15 мин.	Теоретикалық және практикалық дәріс	Рокировка жасалатын дидактикалық тапсырмалар
30	Корольдің ерекше жүрісін қайталау. Пешканың ерекше жүрісі. Өткелде алу	1	15 мин.	30 мин.	Теоретикалық және практикалық дәріс	Өтетін жерден алуға байланысты дидактикалық тапсырмалар
31	Шахмат әдебі. Ойын кезіндегі жүріс-тұрыс ережелері	1	15 мин.	30 мин.	Теоретикалық және практикалық дәріс	Конкурс. Викторина
32	Шахмат партиясы	1	30 мин.	15 мин.	Теоретикалық және практикалық дәріс	Сұрақтарға жауаптар
33	Дебюттік қателер	1	30 мин.	15 мин.	Теоретикалық және практикалық дәріс	Партияны жазу
34	Қорытынды дәріс	1	15 мин.	30 мин.	Бақылау дәрісі	Блиц-сұрақтар

«Шахмат, 3 сынып» бағдарламасының оқыту-тақырыптық жоспары

№ т/р	Бөлімдер мен тақырыптардың атаулары	Сағаттар саны		
		Теориясы	Тәжірибесі	Сағаттардың барлығы
I	Өткенді қайталау	2 с.	Әр сабақта 15 минуттан	2 с.
II	Жалғыз корольге мат қою	5 с.		5 с.
III	Фигуралардың өзара әрекеттесуі	4 с.		4 с.
IV	Материалды ұтып алу	9 с.		9 с.
V	Қарапайым пешка эндшпильдері	3 с.		3 с.
VI	Дебют ойнаудың негізгі ережелері	3 с.		3 с.
VII	Ойын дәрістері (турнирлер)	Әр дәрісте 15 минут	4 с.	4 с.
VIII	Қорытындылау. Қорытынды сабақтар	Әр дәрісте 15 минут	4 с.	4 с.
	БАРЛЫҒЫ	26 с.	8 с.	34 с.

«Шахмат, 3 сынып» бағдарламасының дәрістер жоспары

№	Тақырыптың атауы	Сағаттар саны			Жүргізу түрі	Білім беретін өнім
		Барлығы	Дәріс тер	Тәжірибе		
1	Қайталау. Шахмат тақтасы мен фигуралар. Ойын мақсаты	1	30 мин.	15 мин.	Әңгіме-сұхбат	Сұрақтарға жауап беру. Өткенді қайталау үшін берілетін дидактикалық тапсырмалар

2	Қайталау. Рокировка. Өткелде алу. Дебют	1	30 мин.	15 мин.	Әңгіме-сұхбат	Сұрақтарға жауап беру. Өткенді қайталау үшін берілетін дидактикалық тапсырмалар
3	Жалғыз корольге мат қою. Екі ладьямен сызықты мат қою	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Сызықты мат қоюға арналған дидактикалық тапсырмалар
4	Жалғыз корольге мат қою. Ферзь және ладьямен мат қою	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Ферзь және ладьямен мат қоюға арналған дидактикалық тапсырмалар
5	Жалғыз корольге мат қою. Ферзь және корольмен мат қою	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Ферзьбен мат қоюға арналған дидактикалық тапсырмалар
6	Жалғыз корольге мат қою. Ладья және корольмен мат қою	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Ладьямен мат қоюға арналған дидактикалық тапсырмалар.
7	Жалғыз корольге мат қою. Піл және атпен, қос пілмен мат қою	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Піл және атпен, қос пілмен мат қоюға арналған дидактикалық тапсырмалар
8	Қорытынды дәріс	1	15 мин.	30 мин.	Тәжірибелік дәріс	Жалғыз корольге мат қою мысалдарының шешімдер байқауы.
9	Фигуралардың өзара әрекеттесуі. Ладья + Ладья, Ферзь + Ладья батареялары	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Дидактикалық тапсырмалар. Ауыр фигуралардың өзара әрекеттесуін пайдалану арқылы мат қою мысалдарын шешу
10	Ферзь және жеңіл фигура немесе пешканың өзара әрекеттесуі. Ферзь + Піл, Ферзь + Ат, Ферзь + пешка батареялары	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Ферзь және жеңіл фигураның өзара әрекеттесуін пайдалану арқылы мат қою мысалдарын шешу
11	Ладья мен жеңіл фигураның өзара әрекеттесуі. Ладья + Ат, Ладья + Піл батареялары	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Дидактикалық тапсырмалар. Ладья мен жеңіл фигуралардың өзара әрекеттесуі мысалдарын шешу
12	Жеңіл фигуралардың өзара әрекеттесуі: Піл + Піл, Ат + Піл, Ат + Ат	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Калық тапсырмалар. Жеңіл фигуралардың өзара әрекеттесуін пайдаланумен мат қою мысалдарын шешу
13	Ойын дәрісі	1	15	30 мин.	Тәжірибелік	Турнир өткізу

			мин.		дәріс	
14	Ойын дәрісі	1	15 мин.	30 мин.	Тәжірибелік дәріс	Турнир өткізу
15	Қорытынды дәріс	1	15 мин.	30 мин.	Бақылау дәріс	Мысалдарды шешу байқауы
16	Материалды ұтып алу. Пешка, піл, ладья және корольмен қос соққы	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Пешка, піл, ладьямен қос соққыға арналған дидактикалық тапсырмалар
17	Материалды ұтып алу. Ферзьбен қос соққы соғу	1	15 мин.	30 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Ферзьбен қос соққы соғуға арналған дидактикалық тапсырмалар
18	Материалды ұтып алу. Аtpен қос соққы соғу	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Аtpен қос соққы соғуға арналған дидактикалық тапсырмалар
19	Материалды ұтып алу. Өтпелі соққы (рентген).	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Өтпелі соққы соғуға арналған дидактикалық тапсырмалар
20	Материалды ұтып ал. Байлам.	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Корольмен байлам жасауға арналған дидактикалық тапсырмалар.
21	Материалды ұтып алу. Байлам (жалғасы)	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Корольсіз байлам жасауға арналған дидактикалық тапсырмалар.
22	Материалды ұтып алу. Ашық шах	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Ашық шах жариялауға арналған дидактикалық тапсырмалар.
23	Материалды ұтып алу. Ашық шабуыл	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Ашық шабуыл жасауға арналған дидактикалық тапсырмалар.
24	Материалды ұтып алу. Қос шах	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Қос шах жариялауға арналған дидактикалық тапсырмалар
25	Ойын дәрісі	1	15 мин.	30 мин.	Тәжірибелік дәріс	Турнир өткізу
26	Қорытынды дәріс	1	15 мин.	30 мин.	Тәжірибелік дәріс	«Тактикалық тәсілдерінің бірін пайдаланып, материалдық басымдыққа қол жеткіз» тапсырмаларын орындау байқауы
27	Қарапайым пешка эндшпильдері. Король және пешка корольге қарсы.	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Пешка квадратын анықтауға арналған дидактикалық тапсырмалар.

	«Шаршы» ережесі					
28	Қарапайым пешка эндшпильдері. Оппозиция	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Оппозиция жасауға арналған дидактикалық тапсырмалар
29	Қарапайым пешка эндшпильдері. Пешканы қалай ферзге айналдыруға болады?	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Пешканы ферзге айналдыруға арналған дидактикалық тапсырмалар
30	Дебют ойнау ережелері. Жылдам ілгерілету қағидасы	1	15 мин.	30 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Фигураларды жылдам ілгерілетуге арналған дидактикалық тапсырмалар. Қысқа партияларды талдау
31	Дебют ойнау ережелері. Орталық үшін күресу ережелері	1	15 мин.	30 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Орталықты жылдам басып алуға арналған дидактикалық тапсырмалар. Қысқа партияларды талдау
32	Дебют ойнау ережелері. Корольдің қауіпсіздігі қағидасы	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Корольдің қауіпсіз орналасуын табуға арналған дидактикалық тапсырмалар. Қысқа партияларды талдау
33	Ойын дәрісі	1	15 мин.	30 мин.	Тәжірибелік дәріс	Турнир өткізу
34	Қорытынды дәріс	1	15 мин.	30 мин.	Бақылау дәріс	Блиц-сұрақтар, викторина

«Шахмат, 4 сынып» бағдарламасының оқыту-тақырыптық жоспары

№ т/р	Бөлімдер мен тақырыптардың атаулары	Сағаттар саны		
		Теориясы	Тәжірибесі	Сағаттардың барлығы
I	Өткенді қайталау	2 с.	Әр дәрісте 15 минут	2 с.
II	Шахмат партиясының кезеңдері және оларды ойнау қағидалары	3 с.		3 с.
III	Дебют негіздері	4 с.		4 с.
IV	Корольге шабуыл жасау	4 с.		4 с.
V	Шахмат партиясындағы басымдық түрлері	2 с.		2 с.
VI	Шахматтық комбинация (курстың негізгі тақырыбы)	8 с.		8 с.
VII	Ойын дәрістері	Әр дәрісте 15 минут	6 с.	6 с.
VIII	Қорытындылау. Қорытынды дәрістер	Әр дәрісте 15 минут	5 с.	5 с.
	БАРЛЫҒЫ	23 с.	11 с.	34 с.

«Шахмат, 4-сынып» бағдарламасының дәрістер жоспары

№	Тақырыптың атауы	Сағаттар саны			Өткізу түрі	Оқу мазмұны
		Барлығы	Лекциялар	Тәжірибе		
1	Қайталау. Шахматтық нотация. Маттың түрлері.	1	30 мин.	15 мин.	Өңгіме-сұхбат	Сұрақтарға жауаптар. 2 жүрістегі матқа арналған дидактикалық тапсырмалар.
2	Қайталау. Қос соққы, байлам, ашық шабуылдау, ашық шах, қос шах.	1	30 мин.	15 мин.	Өңгіме-сұхбат	Сұрақтарға жауаптар. 2 жүрістегі матқа және материалды ұтып алуға арналған дидактикалық тапсырмалар.
3	Шахмат партиясының сатылары.	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Шахмат партиясының сатыларын анықтауға арналған дидактикалық тапсырмалар.
4	Дебют негіздері. Дебют ойынының ережелері.	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Дебюттегі мат, дебютте жасаған қателерді анықтауға арналған дидактикалық тапсырмалар.
5	Дебют негіздері. Ойын басындағы қателер: ферзь және ладьяны ойынға ерте қосу.	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Ферзь және ладьяны ойынға негізсіз ерте қосуды қолдануға арналған дидактикалық тапсырмалар.
6	Дебют негіздері. Ойын басындағы қателер: пешкамен немесе бір фигурамен мақсатсыз жүрістер.	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Бір фигурамен қайта-қайта жүрістердің немесе шеткі пешкаларды ілгерілетудің тиімділігін анықтауға арналған дидактикалық тапсырмалар.
7	Дебют негіздері. Ойын басындағы қателер: корольді қауіпті жағдайда қалдыру.	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Қорғансыз корольді шабуылдау дидактикалық тапсырмалар.

8	Ойын дәрісі	1	15 мин.	30 мин.	Тәжірибелік дәріс	Ойындық тәжірибе және партияны жазып алу. Оқушылардың қателерін талдау.
9	Қорытынды дәріс	1	15 мин.	30 мин.	Тәжірибелік дәріс	Дебютте жіберілген қателерді пайдаланудың шешімдерін табу байқауы
10	Миттельшпильді ойнаудың негізгі қағидалары.	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Миттельшпильді ойнаудың негізгі қағидаларына арналған дидактикалық тапсырмалар.
11	Басымдылық түрлері: материалдық және позициялық. Айырбастау арқылы позицияны жеңілдету және ұтымды эндшпильге өту.	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Қарсылас корольге шабуыл жасауды ұйымдастыру арқылы материалдық басымдылықты жүзеге асыруға арналған дидактикалық тапсырмалар
12	Басымдылық түрлері: материалдық және позициялық басымдылық. Фигураларды ілгерілетудегі басымдылық	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Фигураларды ілгерілетудегі басымдылықты жүзеге асыруға арналған дидактикалық тапсырмалар
13	Эндшпиль ойнаудың негізгі қағидалары	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Типтік позицияларды талдау. Эндшпиль ойнаудың негізгі қағидаларына арналған дидактикалық тапсырмалар.
14	Ойын дәрісі	1	15 мин.	30 мин.	Тәжірибелік дәріс	Турнир өткізу
15	Ойын дәрісі	1	15 мин.	30 мин.	Тәжірибелік дәріс	Турнир өткізу
16	Қорытынды дәріс	1	15 мин.	30 мин.	Тәжірибелік дәріс	Басымдықты жүзеге асыруға арналған дидактикалық тапсырмалар
17	Шахматтық комбинация. Құрбан ету, комбинацияның тақырыбы	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Комбинацияның тақырыбы мен себебін анықтауға арналған дидактикалық

	мен себебі					тапсырмалар
18	Шахматтық комбинация. Алдап тарту	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Алдап тарту тақырыбындағы комбинацияларды шешуге арналған дидактикалық тапсырмалар
19	Шахматтық комбинация. Блокадалау.	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Блокадалау тақырыбындағы комбинацияларды шешуге арналған дидактикалық тапсырмалар
20	Шахматтық комбинация. Назарды бұру.	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Дидактикалық тапсырмалар. Назарды бұру тақырыбындағы комбинацияларды шешу
21	Ойын дәрісі	1	15 мин.	30 мин.	Тәжірибелік дәріс	Ойындық тәжірибе және партияны жазып алу. Оқушылардың қателерін талдау.
22	Шахматтық комбинация. Шаршы немесе сызықты босату	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Дидактикалық тапсырмалар. Шаршы немесе сызықты босату тақырыбындағы комбинацияларды шешу
23	Шахматтық комбинация. Қорғаушыны жою	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Дидактикалық тапсырмалар. Қорғаушыны жою тақырыбындағы комбинацияларды шешу
24	Шахматтық комбинация. Корольдің қорғауын ыдырату.	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Дидактикалық тапсырмалар. Корольдің қорғауын ыдырату тақырыбындағы комбинацияларды шешу
25	Шахматтық комбинация. Корольді орталыққа шығару	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Дидактикалық тапсырмалар. Корольді шығару тақырыбындағы комбинацияларды шешу
26	Ойын дәрісі	1	15 мин.	30 мин.	Тәжірибелік дәріс	Ойындық тәжірибе және партияны жазып алу. Оқушылардың қателерін талдау
27	Қорытынды	1	15 мин.	30 мин.	Бақылау дәрісі	Комбинацияларды

	дәріс					шешу байқауы
28	Корольге шабуыл жасау	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Типтік позициялар мен қысқа партияларды талдау. «Корольге шабуыл жаса» тақырыбындағы дидактикалық тапсырмалар
29	Рокировка жасамаған корольге шабуыл жасау.	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Типтік позициялар мен қысқа партияларды талдау. Орталықта бөгіліп қалған корольге шабуыл жасау тақырыбындағы дидактикалық тапсырмалар
30	Біржақты рокировка жағдайында корольге шабуыл жасау.	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Типтік позициялар мен қысқа партияларды талдау. Біржақты рокировка жағдайында корольге шабуыл жасауға арналған дидактикалық тапсырмалар.
31	Жан-жақты рокировка жағдайында корольге шабуыл жасау.	1	30 мин.	15 мин.	Теориялық және тәжірибелік дәріс	Типтік позициялар мен қысқа партияларды талдау. Жан-жақты рокировка жағдайында корольге шабуыл жасауға арналған дидактикалық тапсырмалар.
32	Ойын дәрісі	1	15 мин.	30 мин.	Тәжірибелік дәріс	Ойындық тәжірибе және партияны жазып алу. Оқушылардың қателерін талдау.
33	Қорытынды бақылау жұмысы	1	15 мин.	30 мин.	Бақылау дәріс	Бүкіл курс бағдарламасы бойынша тест тапсырмаларын орындау.
34	Қорытынды дәріс	1	15 мин.	30 мин.	Бақылау дәріс	Блиц-сұрақтар, викторина.

4. Ақпараттық-әдістемелік бөлім Педагогикалық бақылау

Педагогикалық бақылау педагогикалық әдістемелерді өзіне қамтиды. Әдістемелер кешені бағдарламалық материалды меңгеру деңгейін анықтауға, қызметтің жаңа түрлерін игеру

икемділіктерінің қалыптасқандығының дәрежесін анықтауға, коммуникативтік қабілеттіліктердің дамытуға, баланың тұлғалық және әлеуметтік дамуының арттыруға бағытталған.

Педагогикалық бақылау мен байқаудың қолданылатын әдістері бағдарламаның жұмысын жүзеге асырған кезде, оны бақылауға және түзетуге мүмкіндік береді. Бұл білімдердің, икемділіктер мен дағдылардың артуының серпінін қадағалауға мүмкіндік береді, әр бала үшін оның жеке даму жолын жасауға мүмкіндік береді. Алынған ақпараттың негізінде педагог оқыту үдерісіне тиісті түзетулерді енгізеді.

Бақылау мақсатқа жету және қойылған міндеттерді шешу дәрежесін бағалау үшін пайдаланылады. Тиімділікті бақылау диагностикалық тапсырмалар мен жаттығуларды орындаған кезде тестілердің, фронталды және жеке сауалнамалардың, байқаудың көмегімен жүзеге асырылады. Бақылау сынақтары салтанатты жарысу жағдайында жүргізіледі.

Бақылаудың түрлері:

ағымдағы бақылауды (оқылатын материалдың қаншалықты меңгерілгендігін бағалауды) педагог байқау түрінде жүзеге асырады;

аралық бақылау жарты жылда бір рет қорытынды тексеру жұмысы түрінде жүргізіледі;

қорытынды аттестаттау оқу жылының аяғында тестілеу, меңгерілген дағдылардың деңгейін анықтау бойынша тест жаттығуларын орында, сондай-ақ меңгерілген теоретикалық білімнің көлемін анықтауға арналған жазбаша сауалнама түрінде жүргізіледі.

Нәтижелерді бағалау:

Тестілеудің қорытындылары бойынша үйренушінің әрқайсысына баға қойылады:

Тыңдаушылардың білімін бағалау баллдардың бес-балдық жүйесіне аударылуы негізінде жүзеге асырылады:

- 1) 5 – "Өте жақсы": 90-100 балл (90-100%);
- 2) 4 – "Жақсы": 75-89 балл (75-89%);
- 3) 3 – "Қанағаттанарлық": 50-74 балл (50-74%);
- 4) 2 – "Қанағаттанарлықсыз" : 20-49 балл (20-49%);
- 5) 1 – "Қанағаттанарлықсыз" : 0-19 балл (0-19%)

Қорытынды баға бағалар сомасынан орташа баға ретінде шығарылады.

Үйренушілердің білімдерін, икемділіктері мен дағдыларын бағалаудың критерийлері мен нормалары

1. Үйренушілердің жазбаша үй жұмыстарын бағалау.

Жауап келесі жағдайларда «5» бағасымен бағаланады:

- жұмыс толық орындалса;
- логикалық пікірлер мен шешімді негіздеуде олқылықтар мен қателер болмаса;
- шешімде техникалық қателер болмаса (оқу материалын білмеудің немесе түсінбеудің салдары болып табылмайтын бір дәлсіздік, жаңылыс болуы мүмкін).

«4» бағасы келесі жағдайларда қойылады:

- жұмыс толық орындалса, бірақ шешу қадамдарын негіздеу жеткіліксіз болса (егер пікірлерді негіздеу білу арнайы тексеру нысаны болмаса);
- бір қате кетсе немесе суреттерде, сызбаларда немесе кестелерде екі-үш кемшілік болса (егер бұл жұмыстардың түрлері арнайы тексеру нысаны болып табылмаса).

«3» бағасы келесі жағдайларда қойылады:

- суреттерде, сызбаларда немесе кестелерде бірден көп қате кетсе немесе екі-үш кемшілік болса, бірақ үйренушінің тексерілетін тақырып бойынша міндетті икемділіктері болса.

«2» бағасы келесі жағдайларда қойылады:

- үйренушіде осы тақырып бойынша толық көлемде міндетті икемділіктердің жоқтығын көрсеткен елеулі қателер кетсе.

«1» бағасы келесі жағдайларда қойылады:

- жұмыс үйренушіде тексерілетін тақырып бойынша міндетті білім мен икемділіктердің мүлде жоқтығын көрсетсе немесе жұмыстың едәуір бөлігі өз бетінше орындалмаған болса.

Мұғалім үйренушінің жоғары зияткерлік дамуын көрсететін сұраққа берген соны жауабы немесе тапсырманың соны шешімі үшін; үйренушінің қандай да бір басқа тапсырмаларды орындағаннан кейін оған қосымша ұсынылған одан да қиын тапсырманы шешкені немесе одан да күрделі сұраққа жауап бергені үшін бағаны көтеруі мүмкін.

2. Үйренушілердің жазбаша үй жұмыстарын бағалау.

Жауап келесі жағдайларда «5» бағасымен бағаланады:

- жұмыс толық орындалса;
- логикалық пікірлер мен шешімді негіздеуде олқылықтар мен қателер болмаса;
- шешімде техникалық қателер болмаса (оқу материалын білмеудің немесе түсінбеудің салдары болып табылмайтын бір дәлсіздік, жаңылыс болуы мүмкін).

«4» бағасы келесі жағдайларда қойылады:

- жұмыс толық орындалса, бірақ шешу қадамдарын негіздеу жеткіліксіз болса (егер пікірлерді негіздей білу арнайы тексеру нысаны болмаса);
- бір қате кетсе немесе суреттерде, сызбаларда немесе кестелерде екі-үш кемшілік болса (егер бұл жұмыстардың түрлері арнайы тексеру нысаны болып табылмаса).

«3» бағасы келесі жағдайларда қойылады:

- суреттерде, сызбаларда немесе кестелерде бірден көп қате кетсе немесе екі-үш кемшілік болса, бірақ үйренушінің тексерілетін тақырып бойынша міндетті икемділіктері болса.

«2» бағасы келесі жағдайларда қойылады:

- үйренушіде осы тақырып бойынша толық көлемде міндетті икемділіктердің жоқтығын көрсеткен елеулі қателер кетсе.

«1» бағасы келесі жағдайларда қойылады:

- жұмыс үйренушіде тексерілетін тақырып бойынша міндетті білім мен икемділіктердің мүлде жоқтығын көрсетсе немесе жұмыстың едәуір бөлігі өз бетінше орындалмаған болса.

Мұғалім үйренушінің жоғары зияткерлік дамуын көрсететін сұраққа берген соны жауабы немесе тапсырманың соны шешімі үшін; үйренушінің қандай да бір басқа тапсырмаларды орындағаннан кейін оған қосымша ұсынылған одан да қиын тапсырманы шешкені немесе одан да күрделі сұраққа жауап бергені үшін бағаны көтеруі мүмкін.

3. *Үйренушілердің ауызша жауаптарын бағалау*

Оқушы келесілерді орындаған болса, жауап «5» бағасымен бағаланады:

- материалдың мазмұнын бағдарламада және оқулықта қарастырылған толық көлемде ашқан болса;
- шахмат терминологиясы мен рәмізін тура пайдаланып, материалды белгілі бір логикалық реттілікпен, сауатты тілмен баяндаса;
- жауапқа ілеспелі суреттерді, сызбаларды, кестелерді дұрыс орындаса;
- теорияны нақты мысалдармен дәлелдей білетінін, оны тәжірибелік тапсырманы орындаған кезде жаңа жағдаятта қолдана алатынын көрсетсе;
- бұрын оқылған ілеспелі тақырыптардың теориясын білетінін, жауап берген кезде пайдаланылатын икемділіктер мен дағдылардың қалыптасқанын және олардың тұрақтылығын көрсетсе;
- мұғалімнің жетелеуші сұрақтарыңыз өз бетінше жауап берсе;
- екінші кезектегі мәселелерді түсіндірген кезде оқушы мұғалімнің ескертуінен кейін оңай түзеткен бір-екі дәлсіздік болуы мүмкін.

Жауап негізінен «5» бағасына қойылатын талаптарды қанағаттандырса, «4» бағасымен бағаланады, бірақ оның сонымен бірге бір кемшілігі болады:

- баяндамада жауаптың мазмұнын бұрмаламаған бос орындар кеткен;
- жауаптың негізгі мазмұнын түсіндірген кезде мұғалімнің ескертуінен кейін түзетілген бір-екі кемшілік кеткен;
- екінші кезектегі мәселелерді түсіндірген кезде мұғалімнің ескертуінен кейін оңай түзетілген бір қатеге немесе екіден көп кемшілікке жол берілген.

«3» бағасы келесі жағдайларда қойылады:

- материалдың мазмұны толық ашылмаса (мазмұны үзінді түрінде баяндалған, әрқашан дәйекті емес), бірақ мәселені жалпы түсіну көрсетілсе және бағдарламалық материалды меңгеру үшін жеткілікті икемділіктер көрсетілсе;

- шахмат терминологиясын анықтауда, сызбаларда қиындықтар болса немесе мұғалімнің бірнеше жетелеуші сұрақтарынан кейін түзетілген қателер кетсе;

- тәжірибелік тапсырманы орындаған кезде оқушының теорияны жаңа жағдаятта қолдануға шамасы жетпесе, бірақ осы тақырып бойынша міндетті күрделілік деңгейіндегі тапсырмаларды орындаса;

- теоретикалық материалды жеткілікті білгеннің өзінде негізгі икемділіктер мен дағдылардың жеткіліксіз қалыптасқаны анықталса.

«2» бағасы келесі жағдайларда қойылады:

- оқу материалының негізгі мазмұны ашылмаса;
- оқушының оқу материалының көп немесе ең маңызды бөлігін білмегені анықталса;
- шахмат терминологиясын пайдаланған кезде түсініктерді анықтағанда, суреттерде, сызбаларда немесе кестелерде мұғалімнің бірнеше жетелеуші сұрақтарынан кейін түзетілмеген қателер кетсе.

«1» бағасы келесі жағдайларда қойылады:

- оқушы оқылатын оқу материалын мүлде білмесе және түсінбесе немесе оқылған материал бойынша қойылған бір де бір сұраққа жауап бере алмаса.

Қателердің жалпы жіктелуі.

Үйренушілердің білімдерін, икемділіктері мен дағдыларын бағалаған кезде барлық қателерді (өрескел және өрескел емес) мен кемшіліктерді ескеру керек.

3.1. Мынадай қателер өрескел болып саналады:

- негізгі түсініктердің, заңдардың, ережелердің, негізгі қағидалардың теориясының анықтамасын білмеу, шахмат ойынын жазудың шартты белгілерін, жұрт қабылдаған тастарды белгілеу нышандарын білмеу;
- тастардың атауларын білмеу;
- жауапта бастысын бөліп көрсетуді білмеу;
- тапсырмаларды шешу үшін білімдерді, алгоритмдерді қолдана білмеу;
- қорытынды шығаруды және талдап қорытуды білмеу;
- түпдеректері, оқулықты және анықтамалықтарды пайдалануды білмеу;
- шамалас қателер;
- логикалық қателер.

3.2. Өрескел емес қателерге мыналарды жатқызу керек:

- анықталатын түсініктің негізгі белгілері толық қамтылмағандықтан немесе бұл белгілердің бір-екеуін екінші кезектегілерге ауыстырғаннан туындаған тұжырымдалған ойдың, анықтамалардың, түсініктердің, теориялардың дәлсіздігін;
- тапсырмаларды шешудің тиімсіз әдісті немесе жеткіліксіз ойластырылған жауаптың жоспарын (логиканың бұзылуы, жекелеген негізгі мәселелердің екінші кезектегілерге ауыстырылуы);
- анықтамалық және басқа да әдебиетпен жұмыс істеудің тиімсіз әдістері;
- тапсырмаларды шеше алмау, тапсырмаларды жалпы түрде орындау.

3.3. Келесілер кемшіліктер болып табылады:

- есептеу мен түрлендірудің тиімсіз тәсілдері;
- жазбалардың, сызбалардың, тәсімдердің, кестелердің ұқыпсыз орындалуы.

Білімдердің, икемділіктер мен дағдылардың қорытынды бағасы

1. Білімдердің қорытынды бағасын қоюға мұғалімнің оқушылардың күнделікті жұмысын байқаудың, ауызша сауалнаманың, үй және қорытынды бақылау жұмыстарының нәтижелері негіз болады. Алайда соңғысына көбірек мән беріледі.

2. Қорытынды бағаны шығарған кезде оқушының теоретикалық білімдерінің деңгейімен қоса, оның тәжірибелік икемділіктер мен дағдыларды қалай меңгергені де ескеріледі. Алайда ауызша берген жауаптары оң бағаланған оқушының ағымдағы барлық үй жұмыстары және көбісі, сондай-ақ қорытынды бақылау жұмысы қанағаттанғысыз деп бағаланған болса, оған оң қорытынды баға қойылуы мүмкін.

5. Пайдаланылған әдебиеттің тізімі

1. Абрамов С., Барский В. «Шахмат: бірінші жыл үйрету. Дәрістерді жүргізу әдістемесі», Мәскеу, 2009 жыл
2. Барский В. «Карвин Шахмат орманында. Кіші сыныптағы оқушыларға арналған шахмат оқулығы», 1 кітап, Мәскеу 2012
3. Барский В. «Карвин Шахмат орманында. Кіші сыныптағы оқушыларға арналған шахмат оқулығы, 2 кітап, Мәскеу 2012
4. Должикова О., Галинский Т. "Шахмат. Оңай және көңілді". Мәскеу, 2013
5. Дорофеева А. «Шахмат үйренгім келеді! », Мәскеу, 2008
6. Дорофеева А. «Шахмат сатысы», Мәскеу, 2012
7. Касаткина В. «Шахмат дәптері», Мәскеу, 2009

8. Сухин И. «Шахмат. 1-сынып. Ондағы торлар ақ-қара ғажайыптар мен құпияларға толы», екі бөлімнен тұрады. Обнинск, 2014
9. Сухин И. «Шахмат. 1-сынып. Жұмыс дәптері». 2 бөлімде, Обнинск, 2006
10. Сухин И. «Шахмат үйренудің бірінші жылы немесе 1-сыныпта оқып жүрмін. Мұғалімге арналған оқу құралы», Обнинск, 1999
11. Сухин И. «Шахмат. 1-сынып. Тексеру жұмыстарына арналған дәптер», Обнинск, 2008